



CENTRALNA BANKA
CRNE GORE

Radna studija br. 26

TOK GOTOVINE I UTICAJ NA NETO GREŠKE I OMAŠKE

Boris Kilibarda, direktor direkcije za platni bilans i realni sektor

Podgorica, 2017.

*IZDAVAČ: Centralna banka Crne Gore
Bulevar Svetog Petra Cetinjskog 6
81000 Podgorica
Telefon: +382 20 665 331
Fax: +382 20 665 336*

WEB ADRESA: <http://www.cbcg.me>

AUTOR: Boris Kilibarda, direktor direkcije za platni bilans i realni sektor

Ovaj materijal izražava stavove autora. Ovi pogledi ne moraju nužno predstavljati stavove i politiku Centralne banke Crne Gore.

LEKTURA: Branka Martinović

GRAFIČKO Andrijana Vujović

UREĐIVANJE: Nikola Nikolic

Molimo korisnike ove publikacije da prilikom korišćenja podataka iz izvještaja obavezno navedu izvor

SADRŽAJ

Uvod	7
Analiza pozicije <i>neto greške i omaške</i> – tok gotovine	7
Zaključak.....	15

SPISAK UPOTRIJEBLJENIH SKRAĆENICA

CBCG	Centralna banka Crne Gore
CBS	Pregled (bilans) Centralne banke (engl: Central Bank Survey)
ITRS	Međunarodni sistem izvještavanja (engl: International Transactions Reporting System)
ODCS	Pregled ostalih depozitnih institucija (engl: Other Depository Corporation Survey)
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija

Uvod

Statistika platnog bilansa bazirana je na principu dvojnog knjigovodstva prema kojem se svaka transakcija knjiži dva puta – jednom na prilivnoj (potražnoj-P) strani i drugi put na odlivnoj (dugovnoj-D) strani. Teoretski, zbir svih transakcija na prilivnoj strani treba da je jednak zbiru svih transakcija na odlivnoj strani. U praksi, javlja se razlika između prilivne i odlivne strane. Pošto se mora ispoštovati princip dvojnog knjigovodstva, uvedena je pozicija *neto greške i omaške*, koja služi za izravnavanje prilivne i odlivne strane.

Ne postoji jasno definisano pravilo koliki je dozvoljeni nivo pozicije *neto grešaka i omaški*¹. Postojanje *neto grešaka i omaški*, posebno ako su konstantno istog predznaka, signal je da se negdje pravi propust i zahtijeva pažljivije praćenje izvora podataka, njihovog kvaliteta, poštovanja sistema dvojnog knjigovodstva, vremenske usklađenosti i tako dalje.

Pozicija *neto greške i omaške* platnog bilansa Crne Gore je visoka i stalno je istog predznaka. Znači, radi se o precijenjenosti deficita tekućeg računa ili podcijenjenosti suficita na finansijskom računu. Isti predznak pozicije *neto greške i omaške* ukazuje da je vrlo moguće da postoji neka greška ili omaška koja se stalno ponavlja. Kad se uzmu u obzir specifičnosti ekonomije Crne Gore, iz ugla odnosa sa inostranstvom **najteže je napraviti vrednovanje priliva novca u oblasti turizma i oblasti doznaka** (priliva po osnovu plata i transfera migranata). Ovo iz razloga što značajan dio ovih sredstava u gotovini stiže neformalnim kanalima. Mnogo manji dio se evidentira putem bankarskih kanala. Stoga će predmet ove analize upravo biti ovaj segment platnog bilansa.

Analiza pozicije *neto greške i omaške* – tok gotovine

Statistika platnog bilansa Crne Gore se najprije bazirala na dva osnovna izvora – carinske deklaracije koje su opisivale tok roba i ITRS sistem, odnosno podatke banaka, koji su opisivali novčane tokove. Međutim, dio transakcija između rezidenata i nerezidenata odvija se mimo ova dva kanala, odnosno van obuhvata. To je evidentno pogotovo kod priliva u oblasti turizma i kod priliva do-

¹ *Mogu se istovremeno napraviti velike greške i na prilivnoj i na odlivnoj strani koje bi se potirale i tako ne bi imale uticaj na nivo pozicije neto grešaka i omaški.*

znaka. Zbog značajnog udjela gotovine u svakodnevnom plaćanju, moralo se ići na procjenjivanje stvarnih priliva u ove dvije oblasti. Kod doznaka, migranti svojim porodicama najčešće pare/gotovinu donose lično ili šalju drugim neformalnim kanalima, jer je tako jeftinije (ne plaćaju bankarske provizije). Isti slučaj je bio i sa pomorcima koji su radili na stranim brodovima. U oblasti turizma, većina stranih gostiju donosi gotovinu sa sobom i plaćaju na taj način. Kako je većina tih plaćanja u eurima, to je nemoguće razdvojiti taj euro od eura domaćeg porijekla.

Kad se radi procjena, pored toga što je bitno uraditi što kvalitetniju procjenu, mora se voditi računa i o prvom principu na kome počiva statistika platnog bilansa, a to je princip dvojnog knjigovodstva. Znači, kada se „vještački“ povećava jedna pozicija, mora se voditi računa o njenoj kontrastavki, da ne dođe do disbalansa koji se manifestuje povećanjem pozicije *neto grešaka i omaški*. Na primjer, ako su strani turisti platili smještaj u gotovini 100 jedinica, tih 100 jedinica nije išlo preko bankarskih kanala i nije evidentirano, tada u platnom bilansu vršimo procjenu–procjenjujemo da su prihodi od turizma veći za 100 jedinica. Za taj iznos povećavamo poziciju putovanja/turizam na tekućem računu. Takođe, zbog kontrastavke treba povećati i određenu poziciju na finansijskom računu. To je pozicija *Ostale investicije/Neto finansijska aktiva/Gotovina i depoziti*.

Primjer 1.

	P	D
Turizam	100	
Ostale investicije/neto finansijska aktiva/gotovina i depoziti		100

	Priliv			Odliv		
	Zvanični podaci	Procjena	Ukupno	Zvanični podaci	Procjena	Ukupno
Tekući račun						
Turizam	200	100	300			
Finansijski račun						
Gotovina i depoziti				850	100	950

Na ovaj način, imamo ostvaren balans, za procijenjenu vrijednost.

Slična je situacija i sa doznakama. Rodbina donese iz inostranstva određeni iznos novca i taj novac rezident troši u zemlji². Uradi se procjena iznosa pristiglih doznaka i za taj iznos uveća određena pozicija na tekućem računu. To traži i povećanje kontrastavke na finansijskom računu, a to je pozicija *Gotovina i depoziti*.

Tehnika evidentiranja je korektno odrađena u skladu sa međunarodnim standardima, ali sad pogledajmo kako „čitamo“ brojeve iz tabele platnog bilansa. Konkretno, kako čitamo ovih 100 jedinica vještački dodatih.

Na tekućem računu, na poziciji putovanja - *turizam* imamo povećanje prihoda od turizma za 100 jedinica, odnosno uvećanje priliva novca u zemlju. To je tačno i slaže se sa stvarnošću. Na drugoj strani, na finansijskom računu uvećala se pozicija *Ostale investicije-neto finansijska aktive-gotovina i depoziti* na odlivnoj strani. To znači da je tih 100 jedinica „otišlo“ iz zemlje. Da li je tako u praksi? Nije. Najveći dio toga novca ostaje u zemlji (ako ne i cijeli iznos) i sa njime rezidenti svakodnevno vrše transakcije. Radi lakšeg razumijevanja, za trenutak pogledajmo kako se ova transakcija odvija u zemlji koja ima svoju valutu³. Devize zarađene od turizma rezidenti ne mogu koristiti u domaćem platnom prometu, i oni ih drže ili na svojim deviznim računima ili ih mijenjaju za domaću valutu. U oba slučaja to utiče na devizne rezerve zemlje. Vršanjem konverzije praktično otkupljujete od Centralne banke domaću valutu. Uprošćeno, ta transakcija izgleda ovako:

	P	D
Turizam	100	
Devizne rezerve zemlje		-100

Devizne rezerve se knjiže uvijek na prilivnoj strani i njihov rast se obilježava s negativnim predznakom (devize predstavljaju potraživanje od emisione banke tj. Centralne banke koja štampa tu valutu). Vidimo da je knjiženje korektno urađeno i rezidual je nula. Iz priloženog čitamo da su prihodi od turizma porasli za 100 jedinica i istovremeno devizne rezerve zemlje su porasle za 100 jedinica. I jedno i drugo vjerno opisuje dešavanja u stvarnosti tj. praksi. Isti slučaj je i kod drugih transakcija gdje nerezident da bi platio nešto u zemlji mora konvertovati devize u domaću valutu, bilo da se radi o pravnom ili fizičkom licu.

Vratimo se sada na prethodni primjer knjiženja. Konstatovali smo da ovakav način čitanja pozicije *Gotovina i depoziti* ne odgovara stvarnom stanju. Novac koji je pristigao neformalnim kanalima, za koji smo uvećali određene pozicije tekućeg računa, ne ide iz zemlje. Šta se s njim dešava? Pogledajmo na primjeru turizma. Kada vlasnik privatnog smještaja naplati izdavanje smještaja u

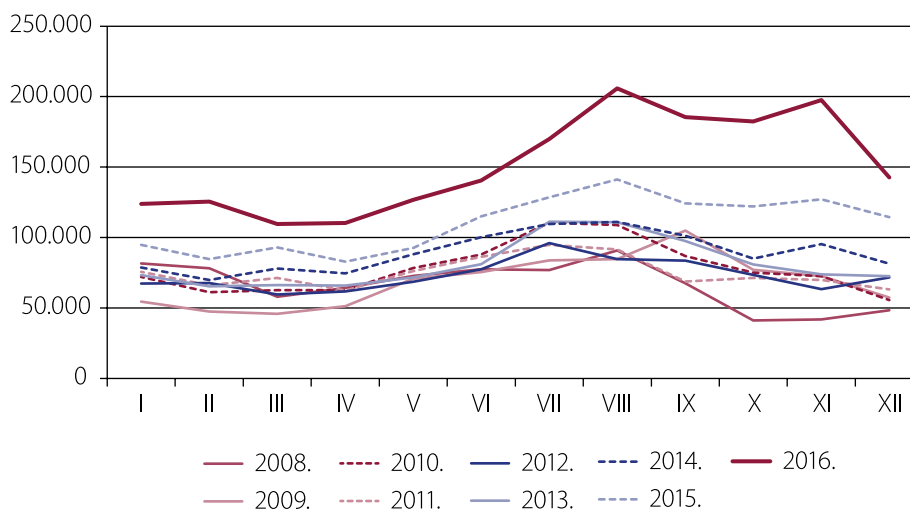
² Razne studije na temu priliva doznaka iz inostranstva govore da se najveći dio doznaka, i do 80 posto, prenosi neformalnim kanalima.

³ Metodologija platnog bilansa više je prilagođena zemljama koje imaju svoju valutu, stoga je ponekad lakše polaziti od te pretpostavke da bi se „uhvatio“ smisao.

gotovini, dio tog novca će koristiti za svakodnevne potrepštine, dio može ponijeti u banku da je stavi na svoj račun, dio novca može držati kod kuće u takozvanim „slamaricama“. Pošto se radi o euru (u oblasti turizma najveći procenat plaćanja je u eurima), novac koji položi u banku, povećaće prvo iznos na njegovom računu, a onda i gotovinu sa kojom ta banka raspolaže, ali definitivno neće uticati na zvanične devizne rezerve tj. državne rezerve (definisane odgovarajućim propisom)⁴. Dalje, dio novca koji vlasnik koristi za svakodnevne kupovine potrošnih ili investicionih dobara, ili jedno vrijeme drži u „slamaricama“, takođe vremenom dospije u bankarske kanale. Doduše, u ovim slučajevima postoji vremensko neslaganje između vremena kada se desi transakcija (naplata smještaja od nerezidenta) i momenta kada ovaj novac „legne“ na račun u banci. Suština navedenog je, kao prvo, da **novac ne ide iz zemlje** i, kao drugo, da taj novac kad-tad uđe u bankarske kanale. Kako se radi o novcu koji se tretira kao „domaći“ euro, on će se prvo evidentirati kod banaka kao priliv gotovine. CBCG na osnovu izvještaja banaka formira statistički izvještaj pod nazivom ODCS (*Other Depository Corporation Survey*) gdje se, između ostalog, evidentira gotovina u bankama. Ova pozicija obuhvata račune kontnog okvira za banke 1001, 1002, 1003 i 1004 gdje se nalazi sva gotovina u eurima, bez obzira da li je „domaćeg“ ili „ino“ porijekla. Pošto se radi o euru, valuti koju ne emituje CBCG, sve se to tretira kao potraživanje od nerezidenta tj. Centralne banke koja emituje euro i u ovom izvještaju dio je strane aktive banaka. Takođe, u statističkom izvještaju CBS (*Central Bank Survey*) gotovina je dio strane aktive Centralne banke.

Pogledajmo grafikon 1 koji opisuje mjesečna kretanja pozicije gotovina u pregledu ODCS, u periodu 2008–2016. godina.

Grafikon 1 – Gotovina banaka, 2008–2016, u 000 €

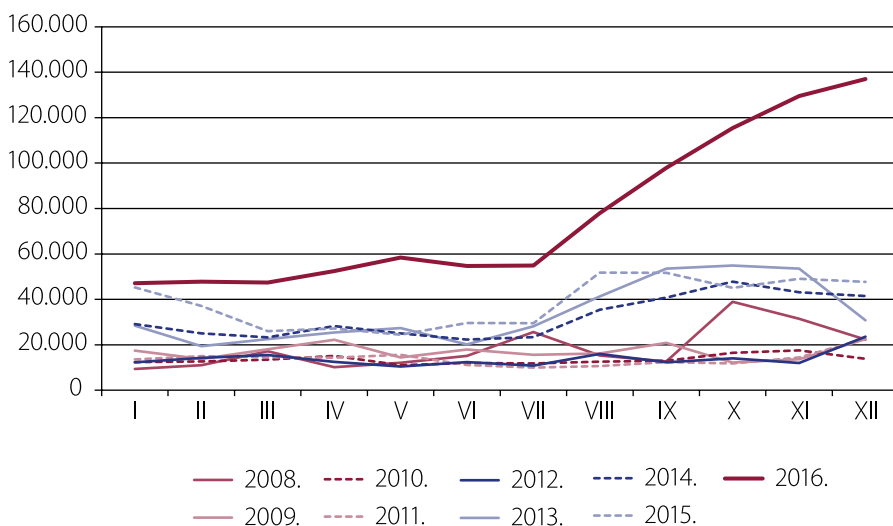


Izvor: CBCG, ODCS

⁴ Ovdje bi se moglo razmatrati šta su u stvari devizne rezerve eurizovane zemlje ali držaćemo se propisom definisanih pozicija.

Šta utiče na kretanje gotovine na ovoj poziciji? CBCG nema emisiju moć. Znači, ne možemo štampanjem novca povećati gotovinu na računu banaka. Dalje, koliko utiče broj banaka na nivo gotovine zabilježen u ODSC-u? Rekao bih vrlo malo, jer do 2008. u Crnog Gori je funkcionisalo 11 banaka, 2014, 2015. i 2016. osnovane su još četiri nove banke, što nije uticalo na značajnije promjene u nivou gotovine. Ako uzmemo u obzir pretpostavku da sva gotovina koja stiže neformalnim kanalima završava na računima banaka, uz činjenicu da je priliv gotovine neformalnim kanalima u oblasti turizma i doznaka veći nego odliv, onda bi to trebalo da znači da se pozicija *Gotovina* u ODSC-u stalno uvećava. Grafik 1 baš ne pokazuje tako. Iz grafika vidimo da količina gotovine raste od maja do kraja avgusta, i da se količina gotovine konstantno kreće u opsegu od 5 0 do 110 miliona (2015. godina malo iskače iz ovog opsega, a 2016. znatnije, ali pretpostavka je da je razlog tome kretanje kamatnih stopa na međunarodnom i domaćem tržištu, što nije tema ove analize). Razlog tome jeste tehničke prirode. Naime, rad sa gotovinom bankama pravi određene troškove, počev od troškova njihovog transporta, troškova vezanih za držanje u posebnim prostorijama (trezorima), do troškova samog osiguranja. Do određenog nivoa gotovine cijena osiguranja je jedna, a kad se pređe taj nivo cijena osiguranja je znatno veća. Zbog toga banke drže gotovinu na određenom nivou koji diktiraju dnevne potrebe, odnosno politika upravljanja rizikom likvidnosti. Kad se pređe taj nivo, poslovne banke mogu iznijeti tu gotovinu u inostranstvo, sklopiti aranžman sa drugom poslovnim bankom (u skladu sa svojom politikom) ili izvršiti uplatu gotovine u CBCG.

Grafik 2 – Gotovina na računu CBCG, 2008–2016, u 000 €

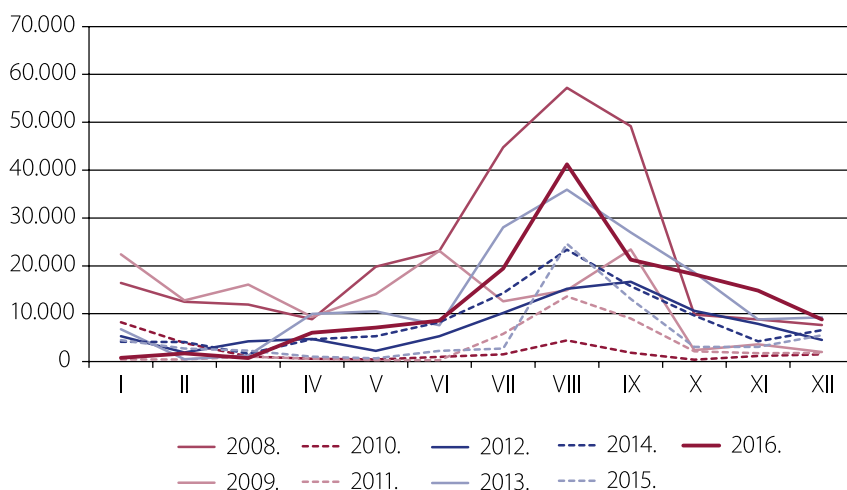


Izvor: CBCG

Tehnički, odnosno knjigovodstveno ovo utiče na pozicije gotovine, depozita banaka u inostranstvu i/ili transakcionog računa banaka kod CBCG u ODSC-u i u bilansu stanja CBCG na pozicije gotovine, transakcionog računa banaka kod CBCG i depozita CBCG u inostranstvu. Na grafiku 2, koji prikazuje kretanje gotovine na računu CBCG može se vidjeti da ta pozicija obično raste od sredine sedmog mjeseca. Jedan od razloga jeste uplata viška gotovine od strane poslovnih banaka.

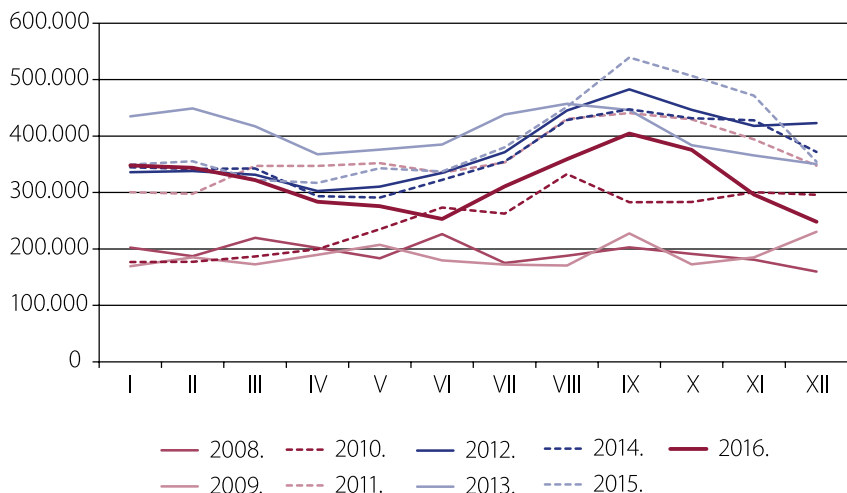
Obično se najveće transakcije gotovinom na relaciji poslovne banke–CBCG dešavaju u mjesecima kada je najintenzivnija turistička sezona, tako da kretanje gotovine i depozita poslovnih banaka i Centralne banke umnogome zavisi od dinamike i dužine turističke sezone. Naravno, kad pominjemo turizam, na kretanje depozita kod banaka pored gotovinskih uplata utiču i sredstva koja stižu iz inostranstva formalnim, bankarskim kanalima po ovom osnovu. Jedan dio stranih turista sredstva za boravak uplaćuje direktno sa svojih računa na račun vlasnika registrovanog smještaja ili pak idu preko raznih turističkih agencija koje vrše ovu uplatu, odnosno sredstva „šalju“ u Crnu Goru putem bankarskih kanala.

Grafik 3 – Uplata gotovine u trezor CBCG od strane poslovnih banaka



Izvor: CBCG

Grafik 4 – Kretanje depozita poslovnih banaka u inostranstvu, 2008–2016, u 000 €



Izvor: CBCG, ODCS

Naravno, priliv i odlivi gotovine ne dešavaju se samo na relaciji poslovne banke–Centralna banka, ali ovdje ćemo se fokusirati samo na taj odnos. Takođe, prilikom analize grafika moramo biti oprezni jer oni prikazuju kretanje na pojedinim računima. Pošto se radi o novčanim transakcijama koje se brzo odvijaju (novac dolazi na određenu poziciju i istovremeno odlazi na druge pozicije), zatim koje su rezultat i nekih drugih transakcija koje nisu platnobilansne, nemoguće je izolovati promjene koje su rezultat ovoga što je naprijed rečeno. Ovo je samo jedan dio, recimo dio mozaika koji nam pomaže da shvatimo određene tokove. Isto tako je i sa neto greškama i omaškama. Niža vrijednost pozicije *neto greške i omaške* ne mora da znači da smo dobro obuhvatili, odnosno vrednovali sve transakcije. Može se desiti da smo napravili krupne omaške istovremeno i na prilivnoj i odlivnoj strani i da su se one kao takve poništile i u krajnjem rezultirale niskim *neto greškama i omaškama*. Zato ovdje više govorimo o nekom indikatoru, koji nam govori da treba obratiti pažnju na određene pozicije.

Uz ovo treba uzeti i u obzir razvoj bankarskog sistema u Crnoj Gori. Običaj da se plaća u gotovini i da se gotovina drži u takozvanim slamaricama rezultat je, prije svega, lošeg iskustva od ranije sa bankarskim sistemom i nestabilnom valutom (problem stare devizne štednje i hiperinflacije). Ovo treba imati na umu pogotovo kad se posmatraju prihodi u oblasti turizma, s obzirom na to da najveći broj noćenja ostvare turisti iz bivših republika SFRJ-a. Tokom zadnjih 15-tak godina, sa stabilnom valutom vraćeno je povjerenje u bankarski sistem. Međutim, i pored toga i razvoja instrumenata bezgotovinskog plaćanja, navike se teško mijenjaju i nivo korišćenja gotovine je i dalje značajan.

Sve do sada navedeno daje nam za pravo da sa velikom vjerovatnoćom možemo tvrditi **da značajan dio gotovine i dalje stiže u Crnu Goru neformalnim kanalima ali i da ta gotovina, kroz svakodnevne transakcije rezidenata, završi na računima poslovnih banaka**. Dio gotovine završi i na računima Centralne banke, kada joj poslovna banka prodaje višak gotovine.

Pošto su pregledi ODSC i Bilans stanja CBCG povezani sa računima platnog bilansa, to znači da je u dijelu finansijskog računa, konkretno na poziciji *gotovina i depoziti* evidentiran najveći dio gotovine koja dolazi neformalnim kanalima, ali sa određenim vremenskim kašnjenjem.

Znači, kad su u pitanju pozicije putovanje/turizam i doznake procjenu, odnosno prilagođavanje treba raditi samo na tekućem računu, a ne i na finansijskom, jer su te transakcije kroz ODSC i Bilans stanja CBCG već obuhvaćene. U suprotnom, dolazi do dupliranja na poziciji gotovina i depoziti.

Primjer 2.

	Priliv			Odliv		
	Zvanični podaci	Procjena	Ukupno	Zvanični podaci	Procjena	Ukupno
Tekući račun						
Doznake	200	100	300			
Finansijski račun						
Gotovina i depoziti				850		850

Priliv doznaka putem bankarskih kanala, registrovan ITRS sistemom.

Procjena vrijednosti doznaka, koje su stigle neformalnim kanalima.

Vrijednost pozicije Gotovina i depoziti - izvor su značajni podaci poslovnih banaka i CBCG. Ova vrijednost sadržava i 100 jedinica doznaka, koje su došle neformalnim kanalima.

Promjenom ove pozicije na Kapitalnom i finansijskom računu platnog bilansa, pozicija *neto greške i omaške* bi se smanjila, kao što je prikazano u sljedeće dvije tabele. Isto zahtijeva reviziju podataka.

Tabela 1 – Platni bilans Crne Gore prije promjena, u 000 000 €

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
A. TEKUĆI RAČUN	-1,535	-830	-710	-573	-588	-487	-526	-483	-711
B. KAPITALNI I FINANSIJSKI RAČUN	1,466	640	515	401	345	237	124	160	308
C. NETO GREŠKE I OMAŠKE	69	190	195	172	243	250	402	323	403

Tabela 2 – Platni bilans Crne Gore nakon promjena, u 000 000 €

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
A. TEKUĆI RAČUN	-1,535	-830	-710	-573	-588	-487	-526	-483	-711
B. KAPITALNI I FINANSIJSKI RAČUN	1,590	765	638	541	489	386	280	338	490
C. NETO GREŠKE I OMAŠKE	-55	65	72	33	99	100	246	144	221

Zaključak

Dat je primjer korekcije pozicije *neto greške i omaške* posmatranjem stvarnih dešavanja u ekonomiji i sa time izbjegavanjem dupliranja iznosa na poziciji *gotovina i depoziti* na finansijskom računu platnog bilansa. Nakon korekcije i revizije podataka, u narednom periodu CBCG će raditi na:

- nalaženju novih izvora podataka,
- vremenskom usklađivanju robnih i novčanih tokova i obuhvatu trgovinskih kredita,
- procjeni priliva doznaka (plata i transfera iz inostranstva), koje su sigurno podcijenjene,
- praćenju stranih direktnih investicija u robi.

Ovo su mogući izvori pozicije *neto greške i omaške*, kako zbog lošijeg obuhvata, tako i zbog vremenskog neslaganja pri knjiženju.

TOK GOTOVINE I UTICAJ NA NETO GREŠKE I OMAŠKE

Prilog 1 – Platni bilans Crne Gore, u 000 000 €

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
A. TEKUĆI RAČUN	-1,535	-830	-710	-573	-588	-487	-526	-483	-711
1. Robe	-2,025	-1,322	-1,267	-1,306	-1,389	-1,329	-1,376	-1,464	-1,661
1.1. Izvoz, f.o.b.	450	296	357	477	392	396	357	325	339
1.2. Uvoz, f.o.b.	2,476	1,618	1,624	1,783	1,781	1,724	1,734	1,789	2,000
2. Usluge	371	401	464	589	612	653	690	789	776
2.1. Prihodi	776	732	801	906	998	994	1,031	1,214	1,255
2.2. Rashodi	405	331	337	317	385	341	340	425	479
3. Primarni dohodak	46	5	-22	26	54	66	46	93	53
3.1. Prihodi	169	163	166	193	206	213	226	248	259
3.2. Rashodi	123	157	188	167	152	147	180	155	204
4. Sekundarni dohodak	73	85	114	117	135	123	114	99	120
4.1. Prihodi	109	118	146	156	180	188	184	172	189
4.2. Rashodi	36	32	32	39	44	65	70	73	69
B. KAPITALNI I FINANSIJSKI RAČUN	1,466	640	515	401	345	237	124	160	308
B1. Kapitalni račun	0	2	0	-3	7	3	0	0	0
B2. Finansijski račun	1,466	638	516	404	337	234	124	160	308
1. Direktne investicije	582	1,066	552	389	462	324	354	619	372
1.1. Sredstva	-74	-33	-22	-12	-21	-13	-21	-11	167
1.2. Obaveze	656	1,099	574	401	482	337	375	630	204
2. Portfolio investicije	-16	-42	191	149	-25	42	84	112	-19
2.1. Sredstva	-12	-38	-3	-14	-20	-38	-67	14	-54
2.2. Obaveze	-4	-4	194	163	-5	80	151	98	35
3. Ostale investicije	745	-302	-211	-248	-55	-54	-196	-445	116
3.1. Sredstva	-43	-210	-196	-228	-237	-88	-179	-447	-54
3.2. Obaveze	788	-91	-16	-19	181	34	-17	2	169
B3. Promjena rezervi CBCG	155	-85	-17	114	-45	-77	-118	-126	-161
C. NETO GREŠKE I OMAŠKE	69	190	195	172	243	250	402	323	403

Izvor: CBCG